

§ 30. Прыродны комплекс

Успамінаем. Як зямныя абалонкі ўзаемадзейнічаюць паміж сабой?

Даведаемся. Што такое прыродны комплекс і з якіх кампанентаў ён складаецца. Якія прыродныя комплексы сустракаюцца на сушы. Як ахоўваюць прыродныя комплексы.

Разважаем. Які прыродны комплекс самы вялікі?

1. Што такое прыродны комплекс. Усе абалонкі нашай планеты — літасфера, гідрасфера, атмасфера і біясфера — цесна ўзаемазвязаны паміж сабой. Кампаненты жывой і нежывой прыроды пастаянна ўзаемадзейнічаюць адна з адной і ўтвараюць адзіны комплекс.

Прыродны комплекс — сістэма ўзаемазвязаных кампанентаў прыроды на пэўнай тэрыторыі.

Мал. 128. Кампаненты прыроды

У склад любога прыроднага комплексу ўваходзяць кампаненты, якія адносяцца да розных абалонак (мал. 128). Атмасфера прадстаўлена паветрам, гідрасфера — вадой, літасфера — горнымі пародамі і рэльефам, біясфера — жывымі арганізмамі. Адмысловы прыродны кампанент, які ўтвараецца пры ўзаемадзейнічэнні ўсіх астатніх, — глеба. **Паміж кампанентамі прыроднага комплексу**

Мал. 129. Природныя комплексы: а) лясны, б) лугавы, в) балотны

адбываецца бесперапынны кругаварот рэчыва і энергіі. (Успомніце, якія кругавароты рэчываў вы ведаеце.)

Природныя комплексы адрозніваюцца памерамі і складанасцю арганізацыі. Самы вялікі прыродны комплекс — сама планета Зямля. Гэты комплекс неаднародны і складаецца з меншых па памеры (мацерыкоў, мораў і інш.). Самыя малыя прыродныя комплексы займаюць невялікія формы рэльефу — рачную даліну, яр і інш. Чым меншы прыродны комплекс, тым больш аднародныя яго прыродныя ўмовы.

2. Разнастайнасць прыродных комплексаў. На зямным шары прадстаўлена найвялікшая разнастайнасць прыродных комплексаў. Гэта абумоўлена розным спалучэннем прыродных кампанентаў. На сушы ў залежнасці ад пераважнай расліннасці прыродныя комплексы дзеляць на тры тыпы: **лясныя, лугавыя і балотныя** (мал. 129).

Заканамерная змена прыродных комплексаў адбываецца ўслед за кліматам ад полюсаў да экватара. У цёплым поясе марозу распаўсюджаныя арктычныя пустыні з бедным арганічным светам (мал. 130, с. 180). У халодным поясе з прычыны слабага выпарэння пры нізкіх тэмпературах пануюць балотныя комплексы (тундра і лесатундра). Ва ўмераным і гарачым цёплым паясах пры дастатковым увільгатненні шырокае распаўсюджванне атрымалі лясныя прыродныя

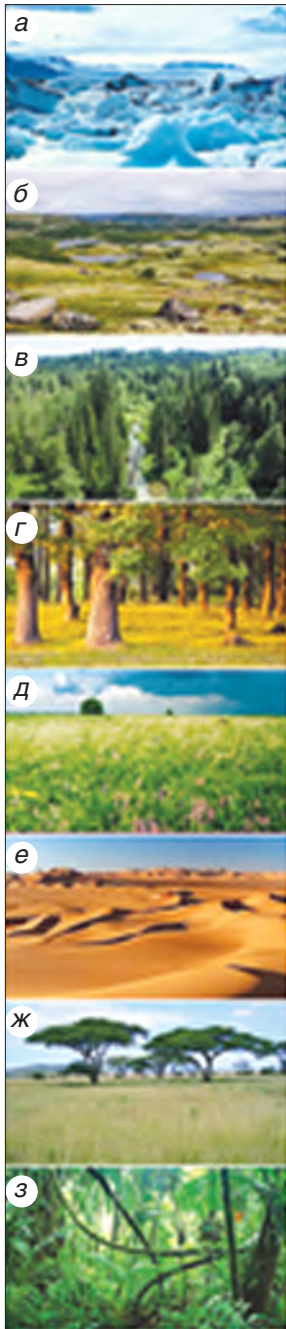
с. 42–43

с. 42–43

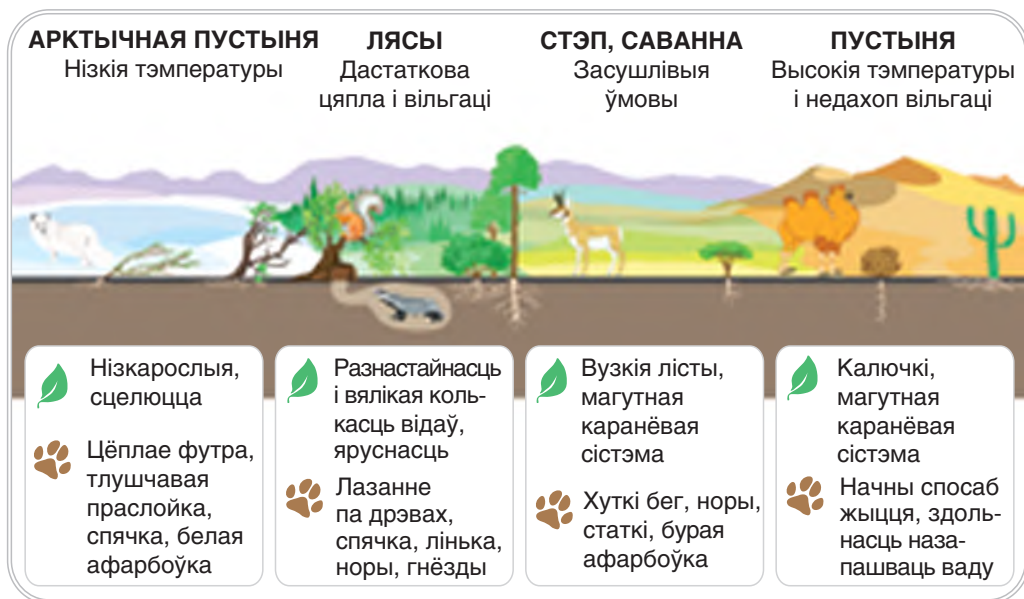
с. 44–45

комплексы. Ва ўмераным поясе растуць хвойныя, змешаныя і шыракалістыя лясы, а ў гарачым — пераменна-вільготныя мусонныя і вільготныя экватарыяльныя лясы. **Самым багатым прыродным комплексам планеты з’яўляюцца вільготныя экватарыяльныя лясы.** У сярэдніх частках гэтых цёплавых паясоў, дзе колькасць вільгаці скарачаецца, драўняная расліннасць саступае месца травяністай. Як вынік, лясныя прыродныя комплексы саступаюць месца лугавым (ва ўмераным поясе — стэпам, а ў гарачым — саваннам). Пры моцным дэфіцыце вільгаці яны могуць змяняцца паўпустынямі і пустынямі. На распаўсюджванне і аблічча жывёл розных прыродных комплексаў уплываюць прыродныя ўмовы. *(Вызначыце па малюнку 131 як.)*

3. Ахова прыродных комплексаў. На зямным шары амаль не засталася «белых плям». Чалавек з’яўляецца неад’емным кампанентам прыроды. Яго гаспадарчая дзейнасць набыла планетарны характар. Але змена чалавекам любога з кампанентаў прыроды цягне за сабой змену ўсяго прыроднага комплексу ў цэлым.

Мал. 130. Разнастайнасць прыродных комплексаў сушы: а) арктычная пустыня, б) тундра, в) хвойны лес, г) шыракалісты лес, д) стэп, е) пустыня, ж) саванна, з) вільготны экватарыяльны лес

Мал. 131. Прыстасаванасць раслін і жывёл да ўмоў асяроддзя

(*Прывядзіце прыклады.*) Паколькі жыццё і здароўе людзей залежаць шмат у чым ад стану прыроднага асяроддзя, яго захаванне — неад’емная ўмова існавання самога чалавецтва.

З мэтай захавання прыроды некранутыя і слаба змененыя прыродныя комплексы бяруцца пад ахову ў асабліва ахоўваемых прыродных тэрыторыях: заказніках, нацыянальных парках, запаведніках (*прывядзіце па карце прыклады такіх тэрыторый у Беларусі*). У заказніках, як правіла, ахоўваецца адзін ці некалькі кампанентаў прыроды. Самы строгі рэжым аховы ў запаведніках: там забаронена любая гаспадарчая дзейнасць. Непарушаныя прыродныя комплексы, якія з’яўляюцца здабыткам усяго чалавецтва, ахоўваюцца як аб’екты Сусветнай спадчыны ЮНЕСКА (напрыклад, Бела-вежская пушча). **Толькі разумныя і беражлівыя адносіны да прыроды захаваюць нашу планету для будучых пакаленняў.**

с. 46–48

Падвядзём вынікі. ♦ Прыродны комплекс — сістэма ўзаемазвязаных кампанентаў прыроды на пэўнай тэрыторыі. ♦ Паміж яго кампанентамі адбываецца пастаянны кругаварот рэчыва і энергіі. ♦ Прыродныя комплексы адрозніваюцца памерамі і складанасцю арганізацыі. ♦ Змена прыродных комплексаў адбываецца ўслед за кліматам ад полюсаў да экватара. ♦ Вільготныя экватарыяльныя лясы — найбагацейшы прыродны комплекс планеты.

Праверым сябе. 1. Якія кампаненты жывой і нежывой прыроды ўтвараюць прыродны комплекс? 2. Якія кругавароты звязваюць прыродныя кампаненты паміж сабой?

3. Чаму прыродныя комплексы заканамерна змяняюцца па шыро-тах? 4. Якія прыродныя комплексы ёсць у розных цеплавых паясах? 5. Якія вы ведаеце асабліва ахоўваемыя прыродныя тэрыторыі Беларусі?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Уявіце, што вы працуеце ў заапарку. Па праграме абмену да вас прапанавалі прывезці новых жывёл: це-церука, бізона, кенгуру, ламу, шымпанзэ, вавёрку, скунса, аўцабыка, рысь, анаконду, тыгра і зебру. Вам трэба адабраць толькі тых з іх, якія не сустракаюцца ў нашай краіне. 2. Вызначыце, якія расліны і жывёлы характэрны для прыроднага комплексу, у якім вы жывяце.

с. 42–45

Клуб дыскусій. 1. Які кампанент прыроды вашай мясцовасці больш за іншых мае патрэбу ў ахове? Якія меры для яго захавання вы маглі б прапанаваць?

Клуб знаўцаў. 1. Падрыхтуйце прэзентацыю на тэму «Разнастайнасць расліннага і жывёльнага свету прыроднага комплексу (па выбары: вільготных экватарыяльных лясоў, саваннаў, трапічных пустыняў, тундры)». 2. Складзіце памятку разумнага стаўлення да прыроды свайго краю для размяшчэння ў сацыяльных сетках.

Практычная работа 6. Апісанне прыроднага комплексу свайёй мясцовасці па плане.

Самаправерка. Біясфера.

